

Лекція 3. Психологія учіння

Знання є сила, сила є знання.

Ф. Бекон (1561-1626)

1. Учіння як складова педагогічного процесу. Теоретичні і практичні проблеми психології учіння.
2. Основні компоненти учіння (змістові, цільові, мотиваційні, операційні, емоційно-вольові, комунікативні, результативні, контрольні-оцінні).
3. Вікова динаміка процесу учіння. Рівні сформованості навчальної діяльності. Уміння навчатися самостійно як інтегральна якість особистості. Здібності до учіння. Психодіагностика розумової самостійності індивіда.
4. Мотивація учіння. Процес засвоєння як зміст навчальної діяльності учнів. Проблема навчання.

Терміни "учіння" та "навчальна діяльність" у практиці педагогічної діяльності часто використовуються як синоніми, хоча не є тотожними. Психологічний аналіз учіння як специфічної форми активності індивіда базується на розумінні предметного змісту діяльності (один вид учіння має на меті оволодіння знаннями, вміннями, навичками; другий, як процес, належить до іншої діяльності).

Учіння - це особлива форма соціальної активності суб'єкта взаємодії з реальними суб'єктами та об'єктами навколишньої дійсності, регуляції систем суб'єкта згідно з програмами виконання певних завдань, а також із потребами особистості (Л.М. Проколієнко, Д.Ф. Ніколенко).

Учіння є важливою умовою та одним з основних механізмів психічного розвитку. Основна ознака учіння - усвідомленість, яка відзначається почуттям відповідальності за навчальні досягнення, активністю і самостійністю застосування знань, оволодінням прийомами розумової діяльності, що забезпечує саморегуляцію навчальної діяльності. Свідоме учіння сприяє формуванню самосвідомості, самооцінки, вольових якостей, навичок самоконтролю, організації розумової діяльності, розвитку пізнавальних інтересів тощо. Це необхідний компонент будь-якої діяльності і процес засвоєння індивідом історичного досвіду. В учінні перебудовуються, формуються психологічні механізми, які є основою виникнення і розвитку здібностей, які, у свою чергу, стають важливим чинником розвитку вже учіння.

Працездатність учнів протягом навчального дня: перший урок найбільш продуктивний, хоча працездатність є нестійкою (на наступних уроках вона знижується). У розклад 1-4 класів бажано вводити рухливі ігри, прогулянки. У середніх і старших класах 5-7 уроки є найменш продуктивними. Утома дітей досягає апогею в межах 13.00-14.00, коли багато з них, особливо хлопці, навіть не виходять з класу на перерву. Стан втоми посилюється, якщо дитина неякісно харчується або має тривалий період між сніданком та обідом (більше 4 годин). Як наслідок, різко падає працездатність, збільшується нервозність у поведінкових та діяльнісних проявах.

Працездатність протягом тижня: найбільш продуктивними є вівторок і середа, найменш продуктивний день - п'ятниця.

Працездатність протягом року: найбільш продуктивними є кожний 4-6-й тиждень.

Основні права дитини як школяра:

- 1) на тишу (підготовка до уроків);
- 2) на повагу нового соціального статусу (усвідомлення ролі школяра);
- 3) на ввічливе ставлення до себе (усвідомлення себе як громадянина);
- 4) на самостійність, відпочинок (перерву) (відновлення фізичних та інтелектуальних сил);
- 5) на гру в урочний час (задоволення потреби в моториці);
- 6) на можливість звернутися до дорослих по допомогу (усвідомлення себе потрібним);
- 7) на придбання шкільного приладдя (реалізація учнівських прав);
- 8) на власну думку на уроках (розвиток самостійності, самокритичності);
- 9) на фізичний та інтелектуальний захист (нейтралізація можливого насильства від ровесників або дорослих);
- 10) на саморозвиток (усвідомлення власних особистих і професійних перспектив).

Фази учіння:

- 1) чуттєвий образ об'єкта (створення проблемної ситуації);
- 2) виокремлення психічного образу з психічного процесу (пошук варіантів розв'язання завдання);
- 3) засвоєне суб'єктом повертається в психічний процес і діяльність (закріплення і перевірка знань);
- 4) синтез нових знань із минулим досвідом, їх практичне застосування.

Чинники учіння:

- 1) внутрішні:
 - а) увага;
 - б) настанова як прояв психологічного змісту взаємодії потреби та ситуації її задоволення;
 - в) рівень розвитку психічних пізнавальних процесів та індивідуально-типологічних особливостей;
 - г) особиста мотивація.
- 2) зовнішні:
 - а) зміст навчання;
 - б) форма навчання - предметна, образно-символічна;
 - в) трудність навчання, що впливає на ефективність запам'ятовування, його швидкість, точність;
 - г) значущість навчання: пізнавальна, практична, моральна, естетична, соціальна, педагогічна;

- д) осмисленість навчання, тобто встановлення істотних зв'язків між новими знаннями і вже набутими знаннями, вміннями і навичками;
- е) структура матеріалу;
- ж) рівень системності матеріалу, обсяг, емоційні особливості тощо.

Необхідні компоненти учіння:

- 1) наявність зворотного зв'язку;
- 2) пошук учнями правильних відповідей;
- 3) сигналізація про помилки;
- 4) виправлення помилок;
- 5) реагування вчителя на помилки.

Вікова динаміка учіння визначається задатками особистості, новоутвореннями вікового періоду, референтним соціальним оточенням, власним прагненням до саморозвитку.

Рівень сформованості навчальної діяльності (високий, середній, низький тощо, який залежить від попередньо визначених критеріїв) зумовлений її організацією дорослими, зокрема, у практичній реалізації учнівських прав. Основна мета учіння - вміння навчатися самостійно, де провідну роль відіграє самоорганізація: раціональне використання фізичних, інтелектуальних, вольових зусиль, вміння дотримуватися визначеної перспективи, дослідницький пошук, позитивна мотивація, задоволеність від успіху. Додаткова умова - наявність кваліфікованої допомоги від дорослих як консультантів.

Здібності до учіння є індивідуальними і виявляються, передусім, у здатності до складної інтелектуальної діяльності, результативність якої залежить від чутливості аналізаторних систем, стійкості нервової системи, пластичності кори головного мозку, компетентного дорослого оточення, суспільного статусу "інтелекту". Як наслідок, кожен учень має власний потенціал здібностей до учіння, який реалізується в розумових діях. Це актуалізує проблему диференційованого навчання, яке спрямоване не на досягнення для всіх ідентичного успіху, а максимальну індивідуальну реалізацію наявних здібностей.